

SANAYİLEŞME SİYASETİ VE SINAİ GELİŞME (1960 - 1965)

Dr. Necdet SERİN

I — İKTİSADÎ KALKINMA VE SANAYİLEŞME :

Bu yazının amacı, «Türkiye'nin Sanayileşmesi» (1) üzerinde yapmış olduğumuz çalışmanın ikinci bölümü ile ilgili olarak 1960 yılından sonra, Türkiye'nin Sanayileşme Siyasetinde meydana gelen gelişmeleri incelemektir. Diğer bir yazımızda da adı geçen kitabın üçüncü bölümünü teşkil eden Yapım Sanayiinin Gelişmesindeki son durum yani 1960 dan sonraki devre incelenecektir.

Türkiye, 1923 yılından beri sanayileşme çabası yani ilkel tarımsal bir toplumdaki ileri bir sanayileşmiş toplum haline geçiş şartları içinde bulunmaktadır. Bu çabanın amacı, Türkiye'yi zayıf iktisadî bünyeli bir ekonomi halinden kurtararak, hayat şartlarının her gün iyileştiği, teknolojik gelişmenin devamlı bir hal aldığı, kendi kendini besleyen bir ekonomi haline getirmektir.

Bu şekilde ileri ve zengin bir ekonomi haline gelmek ise, sermaye yığılmasının hızlı olup olmadığına bağlıdır. Bilindiği gibi ülke içi imkânlar sermaye yığılmasının başlıca kaynağıdır. Gerek Türkiye'de, gerekse diğer yeter derecede gelişmemiş ülkelerde sermaye yetersizliği iktisadî kalkınmayı önleyen başlıca unsurdur. Sermaye miktarının az, sermaye yığılma hızının yavaş olmasının başlıca sebebi ise, gelir seviyesinin düşük olmasıdır.

Şu halde yapılacak şey, sermaye yığılmasını hızlandırmak ve bunu köstekliyen bütün unsurları ortadan kaldırmaktır. Sermaye yığılmasının yetersiz kalmasına etki eden adam başına hakikî gelir seviyesi ise, bir takım iktisadî kuvvetlerin karşıt etkisi altındadır. Sermaye yığılmasını hızlandırmak için Türkiye'yi sanayileşmeye

(1) Serin, N., *Türkiye'nin Sanayileşmesi*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1963. (Kitabın bölümleri : Giriş, I. Bölüm; Türkiye'nin Sanayileşme Zorunluğu, II. Bölüm; Cumhuriyet Devrinde Sanayileşme Siyaseti, III. Bölüm; Yapım Sanayiinin Gelişmesi, Sonuç).

zorlıyan iktisadî kuvvetlerin başlıcaları, hızlı nüfus büyümesi, tarım dalında verimin düşük oluşu, dış ülkelerle olan ticarî bağlarımızın gelecekte nasıl bir gelişme göstereceği hususunun belirsiz olmasıdır. Bu hususlar adı geçen eserde (2) ayrıntılı bir şekilde incelenmiş bulunmaktadır. Burada ise, Türkiye'yi sanayileşmeye yönelten bu iktisadî etkenler üzerinde ana hatlarıyla durulacaktır.

Yeter derecede gelişmemiş diğer ülkelerin pek çoğu gibi Türkiye'de de hızlı nüfus artışı iktisadî kalkınma için en önemli engellerden birisidir. Çünkü, nüfus artışı hızlı olduğu müddetçe belli bir üretim gelir veya hayat seviyesini elde etmek için daha çok yatırım yapmak gerekir. Halbuki, Türkiye plânlı döneme kadar ortalama yüzde üç dolaylarında bir nüfus artışına karşılık, adam başına gelirden de ancak yüzde üç dolaylarında bir artış sağlanabilmiştir. Bu durum, plânlı döneme kadar kaynakların, daha çok, artan nüfusu beslemeye ayrıldığını; yatırımların büyük ölçüde artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak alt yapı yatırımları şeklinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple adam başına gerçek geliri, yani halkın hayat seviyesini veya yaşama şartlarını hızla iyileştirmek için, kaynaklardan daha büyük bir payı verimli yatırımlara ayırmak zorundayız. Gerek adam başına hakiki geliri, gerekse yatırımların oranını yükseltecek ilk yollardan birisi ise nüfusun artış hızını yavaşlatmaktır. Çünkü, nüfus artışı sermaye artışından daha hızlı olursa, adam başına sermaye yatırımı ile gelir miktarı azaldığından hayat seviyesi düşer. Eğer nüfus artışı hızı ile sermaye yığılımı artış hızı birbirine eşitse önceki hayat seviyesi devam ettirilebilir. Sermaye yığılım hızının nüfus artış hızından yüksek olduğu yerlerde ise, aradaki farkın derecesine göre değişmek üzere hayat seviyesi artar. Çünkü adam başına gelir artışının hızına göre, daha çok adam başına yatırım yapılır ve ekonominin üretim gücünü devamlı olarak geliştirmek mümkün olur.

Yukarıda plânlı döneme kadar yıllık ortalama nüfus ve gerçek gelir artışının yüzde üç civarında olduğunu ve, bu sebeple, yatırımların genellikle toplumsal sabit sermaye yığılımına ayrılmasının bir zorunluluk halini aldığına işaret edilmişti. 1963 yılından sonra girilen plânlı dönemde ise, yıllık gelir artışı 1963 yılında yüzde 7.5, 1964 yılında yüzde 4.3 olduğu (3) ve 1965 yılında yüzde 4.9'a ulaşacağı (4) hesaplanmıştır. 1965 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları-

(2) *Aynı Eser*, s. 15 - 93.

(3) Devlet Plânlama Teşkilâtı, *1966 Yılı Programı*, Ankara 1966, s. 7.

(4) Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, *İktisadî Rapor 1966*, Ankara 1966, s. 8.

na göre ise, ortalama nüfus artışı yüzde 2.5 dur. Buna göre, adam başına gerçek gelir artışı ile nüfus artışı arasındaki fark, 1963 de yüzde 5.0, 1964 de yüzde 1.8, 1965 de yüzde 2.4 olmuş yani gelirin bu kısmını tarım, sanayi hizmet dalları gibi verimli alanlara veya kısa - dönemde meyvaları alınabilen sahalara ayırmak mümkün olmuştur. Yukardaki üç yılın ortalaması gözönünde tutulacak olursa, bu dönemde ortalama yıllık gelir artışı yüzde 5.7 ve nüfus artışı ile arasındaki fark yüzde 3.2 olmuştur.

1965 Genel Nüfus Sayımı'nın sonuçlarına göre, ortalama nüfus artış hızında bir düşme olmakla beraber, henüz Türkiye, nüfus artışının hızlı olduğu ülkelerden birisidir. Şüphesiz ki, yalnız başına nüfus artışı ne kadar hızlı olursa olsun iktisadî gelişmeyi engelleyecek bir tehlike sayılmaz. Fakat nüfus artışının hızlı olmasına karşılık, adam başına hakiki gelir ve sermaye yatırımlarındaki artışın yavaş veya yatırımlara ayrılan kaynakların yetersiz oluşu, Türkiye'yi bir nüfus sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Şu halde, kalkınma hızı öngörüldüğü gibi yüzde yedi, hatta bu oranın altında bile olsa, nüfus artış hızının yavaşlaması verimli alanlara ayrılacak yatırım fonlarında bir artma meydana gelmesini önliyecektir. Bu sebeple sanayileşme siyasetini destekleme ve malî yönden besleme bakımından, nüfus artışını azaltacak bir nüfus siyaseti izlenmesi gerekmektedir. Bunun da en etkili yolu ciddî bir doğum kontrol veya nüfus plânlaması siyaseti ve programı uygulamaktır.

Nüfusla ilgili diğer bir sorun da, nüfusun toprak üzerindeki şiddetli baskısıdır. Nüfus artış hızının yavaşlaması ilk olarak bu baskıyı azaltacak ve tarım dalında adam başına verimi yükseltecektir. Aynı zamanda sanayi dalına yapılan yatırımlar yeni iş imkânları yaratacağı için, çalışma çağına giren nüfusa tarım dışında çalışma alanı yaratmak mümkün olacak ve bir kısım tarım nüfusunu da sınaî faaliyetler cezbedecektir. Sanayileşmenin hızlanması, devamlı olarak toprak üzerindeki baskıyı ve dolayısıyla toprak darlığını azaltacak, buna karşılık gelir ve hayat seviyesini yükseltecektir. Neticede, bugün yeter derecede gelişmemiş diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de, gereği gibi değerlendirilemeyen insan gücü ve doğal kaynaklar, sanayileşmenin meydana getireceği teknolojik gelişme ile faydalı bir şekilde kullanılabilir.

Uygun bir sanayileşme siyasetini zorunlu kılan bir sorun da, tarım dalında hektar başına verimin ileri ülkelerle veya sanayileşmiş ülkelerle karşılaştırıldığında bir hayli düşük olmasıdır. Tarım dalında verimin yükseltilmesi, tarım makineleri, kimyevî gübre gi-

bi çeşitli âlet ve maddelerin sanayi dalında üretilmesiyle mümkündür. Gerek tarım dalının ihtiyacı olan maddelerin yapılması, gerekse sınaî üretim seviyesinin yükseltilmesi fabrikalar yapılmasına veya sınaî yatırımlara ihtiyaç gösterir. Görülüyor ki, tarım dalının gelişmesi, hem tarımsal faaliyetlerde kullanılabilecek makine, donetım ve maddelerin üretilmesi, hem de fazla tarım nüfusunun sınaî faaliyetlere aktarılması bakımından sanayileşmeye bağlıdır.

Sınaî yatırımların finansmanı ise, tarım dalında verim artışına geniş ölçüde bağlı bulunmaktadır. Aynı zamanda, bu iki iktisadî faaliyet dalı birbirlerinin ürünlerine karşı satın alma gücü veya pazar yaratacaklardır. Bu sebeple, bu iki ana faaliyet dalının aynı zamanda uyumlu bir şekilde geliştirilmesi gerekir.

Diğer geri kalmış ülkelere gibi, Türkiye'nin de sanayileşmesini zorunlu kılan diğer bir husus ise, adı geçen ülkelerin, sanayileşmiş ülkelerle olan ticarî ilişkilerinde zayıf durumda bulunmalarıdır. Çünkü, her ülkenin en çok nisbî üstünlüğü olan alanda üretimde bulunması, ihtisaslaşması ve birbirleriyle ticarete girmelerini öngören «Karşılaştırmalı Masraflar Kuramı», bu kuramın taraftarlarıncı ileri sürülen faydalarını her iki tarafa aynı oranda sağlayacak şekilde işlememektedir. Aksine, iktisadî yapının bu kurama göre düzenlenmesi, çeşitli sebeplerden dolayı, düşük gelir seviyesinin ve iktisadî dengesizliğin sebebi olmaktadır. Çünkü, Türkiye'nin başlıca ihrac maddeleri olan tarım ürünlerinin arz ve talebi elâstikî değildir. Aynı zamanda ilkel maddelerin fiyatları devamlı dalgalanmalarla karşı karşıyadır ve dünya piyasasındaki fiyat değişimleri çok kere, hemen hemen 1870 dan beri devamlı olarak, sınaî yapıların fiyatlarına göre daha hızlı bir şekilde düşmekte ve dış ticaret hadleri ilkel madde üretim ve ihracı ile uğraşan ülkeler aleyhine gelişmektedir.

Bu durum karşısında ihracatın bünyesinin hemen tamamen tarımsal ürünlere ve madenlere dayanması ihracat gelirlerini azaltmakta, dış ticaret hadlerini düşürmekte, dış ticaret tıkanıklıkları meydana getirmekte ve ülkenin kalkınma hızını yavaşlatmaktadır. Halbuki ana iktisadî faaliyet kollarında, gelişmenin devamlı ve hızlı olması, iktisadî kalkınmanın başarılması bakımından önemlidir. Sanayileşmenin iktisadî hayatı geliştirici etkileri ise, tarımsal faaliyetlere göre daha kuvvetlidir. Şu halde yapılacak şey sanayileşmektir. Bu suretle hem ekonomiyi tarım dalının belirsizliklerinden korumak, hem de tarım dalının gelişerek güçlenmesini ve iktisadî hayatı geriletici özelliğinin daha az etken bir hale gelmesini sağla-

mak mümkün olur. Sanayileşme çabasının başarı kazanması ise, sınaî faaliyetleri kuvvetlendirecek, en kısa zamanda sınaî yapıların yabancı yapılarla rekabet edebilmesini sağlayacak şekilde düzenlenecek bir dış ticaret ve koruyucu gümrük siyasetinin uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Buraya kadar söylediklerimizden, iktisadî gelişmeyi sağlamak için, ilk olarak sınaî kalkınmanın mı, yoksa tarımsal kalkınmanın mı başarılması gerektiği tezlerinden sınaî kalkınmanın önceliğini savunmak veya tanımlamak olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü sanayileşme, kalkınmanın sadece bir yönüdür. Kalkınmanın kabul edilen ölçüsü olan adam başına gelirden bir artış olması, hem sanayi faaliyetlerinin finansmanı, hem de sanayi yapılarına karşı talep yaratılması için tarımsal faaliyetlerin de gelişmesi şarttır. Buna karşılık sanayileşmeksizin gelirden büyük ve devamlı bir artış elde etmek çok güç olup, ekonomiyi geliştirecek olan sanayi yatırımları finanse etmek için de gelir kaynaklarına ihtiyaç vardır. Bundan dolayı, gayretler büyük ölçüde sanayileşmeye yönelmeden önce, tarım dalında köklü bir iyileştirme ve geliştirme kanalıyla millî gelirden hızlanacak sanayileşmeyi besleyecek seviyeye çıkarmak gerekmektedir. Sanayileşme amacına ulaşmak için uzun devrede yapılabilecek olan pekçok şeyden biri, tarım dalında verimi arttırarak, büyük ölçüde tarım ürünleri fazlası yaratmaktır. Hatta bu nokta, özellikle nüfus artışıdaki hızdan dolayı çok önemlidir. Yeter derecede gelişmemiş ülkelerde, başlıca gelir kaynağı tarımsal faaliyetler olması sebebiyle de, gelişme için başlangıç hareketi çok kere tarımdan gelmelidir. Tarım dalında gelir seviyesi yükseldikçe, tüketim malları ithalâtında fazla artış meydana gelmesini önlemek için, gelir artışının bir kısmı sanayi ve inşaat dallarında yapılacak yatırımlara yöneltilebilir. Daha ileri bir devrede ise, sınaî üretim arttıkça, tarımsal üretim, yüksek sınaî gelirlerin yarattığı fazla talebi karşılayacak ücret mallarının bol olarak arzını sağlamak için aynı derecede önemli kalır. Tarımsal faaliyetlere gereken ilgiyi göstermeksizin sanayi dalını geliştirmeğe kalkmak, gıda maddelerinin ve diğer mallarının fiyatlarının yükselmesine sebep olacağı için enflasyonist etkiler doğuracaktır. Bu sebeple, hızlı gelişme gösteren bir tarım dalı, eğer sınaî faaliyetler çok etken bir duruma getirilecekse, sanayi dalındaki kalkınmanın temeli olacaktır. Bu söylediklerimizden de sanayi dalının başlangıçta bir tarafa bırakılması gerektiği anlamı çıkarılmamalıdır. Bütün söylediklerimizi özetliyecek olursak; sanayileşme iktisadî kalkınmasının sadece bir yönüdür. Diğer alanlardaki gelişme sanayileşmeye yardım

etmekte, onu kolaylaştırmakta; sanayileşme ise, iktisadî kalkınmayı hızlandırmakta ve gelişmeyi kendi kendini besliyen bir kuvvet haline getirmektedir. Şu halde, bütün faaliyet dallarının gereken önem verilmeli ve bir dala diğerlerine göre biraz öncelik tanınmalıdır. Öncelik tanınması gereken bu faaliyet dalı ise sanayidir. Çünkü, bu yazının dar çerçevesi içinde ana hatlarını ortaya koyduğumuz iktisadî kuvvetler, sanayi dalına öncelik verilmesini veya sanayileşmeyi zorunlu kılmaktadır.

II. PLÂNLİ DÖNEMDE SANAYİLEŞME SİYASETİ :

Türkiye'de bugüne kadar izlenen sanayileşme siyasetleriyle (5) zaman zaman özel sermaye zaman zaman da devlet sanayiciliğine ağırlık verilmiş bulunmaktadır. 1923 - 1930 arasında hemen tamamıyla özel sermayenin sınaî yapıyı kurması beklenmiş! fakat, çeşitli sebeplerle ve kendisine yeteri kadar fırsat verilmemiş olmasından dolayı, özel sermaye bu görevi başaramamıştır. Bunun üzerine, devletin iktisadî hayata karışma derecesi devamlı olarak artmış ve herhangi bir Sosyalist Kurama dayanmayan, Türkiye'nin şartlarından doğan, Türkiye'ye has bir Devletçilik Sistemi 1933 - 1950 arasında gelişmiştir. Özel sermaye faaliyetlerine de yer veren bu sistemin sırasında pek çok sınaî dalın temeli atılmıştır.

1950 - 1960 dönemi ise, siyasî iktidarın benimsemiş olduğu ilkeye uygun olarak, özellikle dönemin ilk beş yılında özel sermaye faaliyetlerine iktisadî alanda geniş yer verilmesine gayret edilmiştir. Fakat, özel sermaye kendisinden beklendiği şekilde gelişme sağlayamamıştır. Bu sebeple, özel sermayenin bıraktığı boşluklar, Devlet sanayiciliği ile doldurulma yoluna gidilmiş, özellikle yeni bir tip Devlet Sanayiciliği veya işletmeciliği ile karma sınaî kuruluşlar meydana getirilmiştir. 1960 yılında ise, ekonominin bütün dallarında, bundan böyle gerek özel, gerekse devlet iktisadî faaliyetlerinde sağlam bir iktisadî gelişmeye imkân verecek karma ve gerçekten plânlı bir kalkınma programının hazırlanmasına başlanmış ve 1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plân'ının uygulanmasına geçilmiştir. Türkiye'nin B B Y K P, onbeş yıllık bir devrevî plânın ilk safhasıdır. Plânın hazırlanmasında Türk toplumunun ulaşmak istediği toplumsal ve iktisadî hedefler ile, harekete geçirilmesi gereken kaynaklar onbeş yıllık bir devreye göre ele alınmıştır. Bu sebeple, plânın toplumsal hedeflerinin ve bunlar arasındaki özelliklerin tes-

(5) Serin, *adı geçen eser*, s. 95 - 156.

bitinde ve çeşitli iktisadî faaliyet dallarının gelişme programlarının hazırlanmasında onbeş yıl sonunda beklenen sonuçlara göre hareket edilmiştir. Onbeş yıl sonunda ulaşılması istenen hedefler de kısaca şunlardır :

- 1) Yüzde yedi bir gelişme hızının sağlanması, çalışma seviyesi ile ilgili sorunların çözülmesi,
- 2) Dış ödeme dengesine ulaşılması ve,
- 3) Bu hedeflerin toplumsal adalet ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmesidir.

Plânda belirtildiği gibi, yüzde yedi kalkınma hızının gerçekleştirilmesi, geniş ölçüde sanayi dalında meydana gelecek gelişmeye bağlıdır. Tarım alanında, ortalama yıllık artış hızının ancak yüzde 4.2 ye ulaşacağı hesap edilmiştir. Sanayi dalında ise yıllık ortalama artış hızı yüzde 12.9 olacaktır.

Plânlı dönemde izlenmesine başlanan sanayileşme siyasetinin hedef ve ilkeleri ise şunlardır (6) :

- 1) Her malın ülke içinde yapılması gaye değildir.
- 2) Millî geliri arttıracak ve genlik seviyesini yükseltecek alanlarda karşılaştırmalı maliyet çözümlerinin elverişli sonuç verir görüldüğü alanlarda üretimin geliştirilmesi çareleri aranacaktır.
- 3) Bazı alanlarda kapasite fazlalığı olduğu için yalnız fazla kapasitenin kullanılması durumunda üretimin kenar maliyeti, uluslararası fiyat karşılaştırmasına elverişli olduğunda üretime devam etmek kararının ekonomik olacağı göz önünde tutulmuştur.
- 4) Fazla kapasitenin kullanılması ve yeni kapasiteler yaratılmaması için gerekli organizasyon tedbirleri tesbit edilmiş ve bunların uygulanacağı kabul edilmiştir.
- 5) Yeni kurulan bazı sanayilerde belirli bir öğrenme devresi için veya talep seviyesine bağlı olarak başlangıçta bir süre için koruma yoluyla, uluslararası fiyatlarla karşılaştırılabilir, fiyatlara gelinebileceği kabul edilmiştir.
- 6) İthalât siyasetinin, sanayii koruma tedbirleriyle bunların uygulama oranlarının kalkınma hedeflerine uygun olarak tesbit

(6) Devlet Plânlama Teşkilâtı, *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı*, s. 126.

edileceği ve yerli sanayi yapılarını ithal edilen yapılara göre el-verişsiz durumda bırakan idarî ve hukukî aksaklıkların kaldırılacağı düşünülmüştür.

7) Yeteri kadar ve istenilen nitelikte yerlisi yapılan malların ithalâtının koruma hedeflerine uygun olarak denetlenmesine ya da tüm yasaklanmasına gidilecektir.

8) Yerli yapıların fiyatlarının dünya fiyatlarının çok üstünde olmasını önlemek ve uluslararası rekabete alıştırmak için uygun süreler sonunda denetlenmeli rekabet malları ithalâtına gidileceği kabul edilmiştir.

9) Tekelci durumlar yüzünden fiyat bünyesinin bozulmasına ve bazı ellerde aşırı kârların toplanmasına engel olacak tedbirler alınacaktır.

Yapım sanayii için tesbit edilmiş olan hedef ve ilkelere başarı ile ulaşma için de, sanayi dalını uyaracak gerekli özendirici tedbirlerin de neler olacağı plânda tesbit edilmiş bulunmaktadır. Bunlar:

1) Sanayide kuruluş yerlerinin seçilmesinde toplam verimi arttırma yanında bölgelerarası dengeli bir kalkınma sağlama amacına göre hareket edilecektir.

2) Çeşitli sanayi kredisi miktarı arttırılacaktır. Plânda yapılması gerekli bulunmuş, ya da tavsiye edilmiş malları yapan veya yapacak sanayie kredi sağlanmasından kolaylık gösterilecektir.

3) Sanayide hızlı amortisman uygulanacaktır.

4) Montajdan başlayan sanayiinin komple yapıma geçmesi için üretim vergisinin uygulanması değişecek ve yerli oranın arttırılmasını çalışılacaktır.

5) İhracatı Geliştirme Merkezi ihracat araştırması yapacak ve sınaî yapıların ihracatı kolaylaştırılacaktır.

6) İhraç edilen sınaî yapılarında kullanılan ham madde ve yardımcı maddelerden gümrükte alınan vergi ve resimlerle, üretim vergisinin geri verilmesi ve benzeri tedbirlerle ihracat kolaylaştırılacaktır.

Bu tedbirlerin yanında, sınaî yapıların nitelikleri denete tâbi tutulacak, belirli nitelik ve standartta olmıyan yapıların satışını önleyici tedbirler alınacaktır. Aynı zamanda yapıların standardizasyonuna hız verilecektir.

Bundan başka, yeter derecede gelişmemiş bölgelere yapılacak

yatırımlara vergi indirimleri tanınacak, gelişme imkânları olup da bu imkânları kullanmamış bölgelere yatırımların akmasını sağlayıcı tedbirler alınacak, imkânların bol miktarda toplandığı merkezlerde sanayi bölgeleri kurulması yoluna gidilecektir. Devlet, bu bölgelerde alt yapı veya toplumsal sabit sermaye yatırımlarına öncelik verecektir.

Fiyat ve kredi siyasetinin, devlet ve özel sermaye dallarını geliştirici şekilde ayarlaması yanında, patent haklarının kayıt ve korunması konusunda titiz davranılacak, yabancı sermaye akımını önliyecek bütün engeller kaldırılacaktır.

Bundan başka, plânda, yapım sanayiinde meydana getirilmek istenen büyümeninde, küçük sanayi ve el sanatlarından başlayarak, ağır sanayie kadar otuzbir grup sınaî faaliyetin ülke ihtiyaçlarına göre plânlı bir şekilde geliştirilmesi, esas kabul edilmiştir.

III — YILLIK PROGRAMLARIN UYGULANIŞI, SINAİ GELİŞME VE ALINAN TEDBİRLER :

1961 yılında ekonomik hayata hâkim olan durgunluk 1962 yılının ikinci yarısına kadar devam etmiş ve bu dönemde iktisadî hayatta yeniden canlanma ve gelişme başlamıştır. 1961 yılındaki durgunluk sebebiyle, sınaî üretimde, demir çelik üretimi azalmış, çimento bir evvelki yıla göre hiç bir artma göstermemiş, yün iplik ve dokuma üretimi yüzde 20 oranında düşmüş, pamukluda artış olmamıştır (7). 1962 yılının ikinci yarısında ise, gerek kamusal, gerekse özel yatırımlardaki artışlar, tarımsal faaliyetlerde iyi bir ürün yılının idrak edilmesi ekonomik hayatın canlanmasında başlıca rolü oynamıştır. Hemen hemen bütün dallarda sınaî üretim, 1962 yılının ikinci yarısından itibaren artma eğilimi göstermiş, özellikle petrol ürünleri, kâğıt, çimento, kimyevî gübreler üretiminde önemli artışlar meydana gelmiş ve yüzde altı bir kalkınma hızına ulaşmıştır (8). Sanayî dalında ulaşılan gelişme hızı ise 1961 de yüzde 0.3, 1962 de 6.9 olmuştur (9).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nın ilk uygulama yılında yani 1963 de, plânın ana ilkelerinin ve daha önce işaret etmiş olduğu-

(7) Devlet Plânlama Teşkilâtı, *1963 Yılı Proğramı*, Ankara 1963, s. 15.

(8) Devlet Plânlama Teşkilâtı, *1964 Yılı Proğramı*, Ankara 1964, s. 18 - 19.

(9) O. E. C. D., *Economic Conditions in Member and Associated Countries of the O. E. C. D. : Turkey*, Paris 1964.

muz sınaî faaliyetlerin geliştirilmesi ilkeleriyle ilgili tedbirlerin bir kısmının uygulanmasına geçilmesiyle birçok sanayi dalında yeni kapasiteler yaratılmış, yeni yeni mallar yurt içinde üretilmeye başlanmıştır.

Yapılan hesaplar plânlı dönemin ilk yılı olan 1963 de plân hedefi olan yüzde 7 kalkınma hızının üzerinde yüzde 7.5 oranında bir kalkınma hızına ulaşıldığını göstermektedir. Şüphesiz ki, ilk yılda yüzde 7.5 luk bir gelişme hızı cesaret vericidir. Fakat bu cesaret verici sonuç tarımsal üretimde tahminlerin çok üstünde bir gelişme sağlanmasıyla mümkün olmuştur. Bundan başka kamusal ve özel yatırımlardaki hızlı artış ve tatminkâr bir ihracat geliri sağlanması da, iktisadî hayatı geliştirici bir rol oynamıştır. Fakat, tarımsal gelişme oranı yüzde 7.4 yerine, plânda öngörüldüğü gibi yüzde 4.2 oranında olsaydı gelişme hızı yüzde 6.2 civarında kalacaktı. Bu sonuç, plânda ve yıllık programlarda öngörülen bütün hedeflere ulaşılması da, eğer belirli tedbirler alınırsa yüzde 7 kalkınma hızına erişmenin güç bir şey olmadığını ortaya koymaktadır.

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, yüzde 7 kalkınma hızına ulaşılmasında sanayi dalında sağlanacak gelişmenin önemi büyüktür. Plâna göre sanayi dalında yüzde 12.9 oranında bir gelişme sağlanması gerekmektedir. Halbuki, 1963 de sanayi dalında yüzde 8.0 lık bir gelişme sağlanmıştır (10). 1963 programının gerçekleşme oranı genel olarak yüzde 91 dir. Sanayi dalında gerçekleşme oranı ise yüzde 87 dir (11).

1963 yılında iktisadî hayatta görülen gelişme veya sağlanan kalkınma hızı lehte ve cesaret verici olmakla beraber, 1964 yılında iktisadî faaliyetlerin gelişmesinde bir yavaşlama ve durgunluğa doğru bir akış görülmüştür. 1965 yılı programında da belirtildiği gibi, ters yöndeki bu gelişmenin başlıca sebepleri; toprak reformunun gecikmesi -ki, halâ bu reform yapılmak şöyle dursun kanun teklifi dahi Meclise sevkedilmemiştir-, yapılacak malî reformun gecikmesi, Kıbrıs anlaşmazlığı gibi, iktisat dışı sebeplerle ortaya çıkan durgunluğu giderici tedbirleri almakta hükûmetin gecikmesi, dış ticaret dalında görülen gerileme, devlet ve özel sektör arasında iyi bir işbirliği kurulamaması, iş âleminde, özellikle Kıbrıs anlaşmazlığı sebebiyle, görülen çekingenliktir. Bu sebeplerden dolayı

(10) Devlet Plânlama Teşkilâtı, *Planning in Turkey*, Ankara 1964.

(11) O. E. C. D., *adı geçen eser*.

1964 yılında yüzde 4.3 lük bir kalkınma hızı sağlanabilmiştir. Sanayi dalında sağlanan gelişme hızı ise yüzde 8.6 dır.

Şüphesiz ki, 1964 yılında, 1963 yılına göre ters bir sonuç alınmasının sorumluluğunu ne hükûmete yüklemek mümkündür, ne de bu sonucun plânın ve plâncıların yetersizliği olarak görmek mümkündür. Çünkü, J. B. Knight'ın da belirttiği gibi (12) «plân'ın başarılı olması, önceden ve kesin olarak tahmin edilmesi mümkün olmıyan, bir sınır anlaşmazlığı, ticaret hadleri ve hava şartları, vs. gibi çeşitli etkenlere bağlıdır». 1964 yılında tatminkâr bir gelişme hızı sağlanmasını önliyen başlıca iktisat -dışı sebep olan Kıbrıs uyuşmazlığı yanında, Devlet Plânlama Teşkilâtı Baş Danışmanı Profesör Tinbergen'in belirttiği gibi (13) bazı iktisadî sebepler de vardır. Bunlar; 1963 yılıyla karşılaştırıldığında 1964 de tarımsal üretimin düşük kalması, özel sektörün plânda öngörülen miktardan az yatırım yapması- ki bunun başlıca sebebi Kıbrıs uyuşmazlığıdır., döviz rezervlerindeki azalma, Konsorsiyum kanalı ile yapılan yardımın yetersiz ve yavaş oluşu ve diğer iktisat ve iktisat dışı sebeplerdir.

Durgunluğu gidermek için, özellikle para ve maliye siyaseti alanlarında gerekli tedbirlerin alınıp uygulanmaya başlanması ile birlikte iktisadî hayat tekrar canlanmaya, özel ve kamu kuruluşlarının faaliyetleri gittikçe artan bir gelişme göstermeye başlamıştır.

Buraya kadar söylediklerimizi özetliyecek olursak 1962 - 1964 döneminde, Türk ekonomisi plânda öngörülen yönde bir gelişme göstermiş olmakla beraber, gelişme temposu yavaş olmuştur. 1966 yılı Programında da belirtildiği gibi (14), Plânın gelişme hedeflerinin tam olarak gerçekleştirilememiş olması 1964 yılında hava şartlarının iyi gitmemesi sebebiyle tarım dalında meydana gelen geri kalmalar kadar, sanayi yatırımlarının da öngörülen sürelerde tamamlanamamasının ve mevcut kapasitenin gereği gibi kullanılmamasının rolü büyük olmuştur.

1964 yılının ikinci yarısında, iktisadî hayatta tekrar başlayan gelişme, 1965 yılında artan bir hızla devam etmiş ve yapım sanayii dalında hızlı bir gelişme kaydedilmiştir. Fakat 1966 Nisan ayı sonunda Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından hazırlanan ikinci bir

(12) Knight, J. B., «Financing Development Plans - A Comparative Study», *Bulletin of the Oxford University*, May 1964, s. 170.

(13) *Cumhuriyet, Milliyet*, 1 Eylül 1964.

(14) *1966 Yılı Program*, s. 70.

tahmine göre 1965 yılında da öngörülen yüzde 7 kalkınma hızına ulaşamayacağı ve gayri safî millî hasıla artışının yüzde 4.9 olacağı tesbit edilmiş bulunmaktadır. Sanayi dalında sağlanacak olan gelişme hızı da, 1964 yılından biraz daha iyi olmakla beraber, plân hedefi olan yüzde 12.9'un çok gerisinde kalacaktır. Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından Kasım 1965'te yapılan birinci ön tahminlere göre bile -ki kalkınma hızının yüzde 5.3 olacağı tahmin edilmektedir- sanayi dalındaki gelişme hızı yüzde 9.1 olacaktır. İkinci tahminlere göre daha düşük bir kalkınma hızı (yüzde 4.9) sağlanacağı hesaplandığına göre, sanayi dalındaki gelişme de 1964 yılındaki yüzde 8.6'lık gelişmenin biraz üzerinde olacaktır.

Fakat daha önce belirtmiş olduğumuz gibi, 1965, yapım sanayi dalında, hızlı bir gelişme yılı olmuştur. Yapım Sanayi Üretim Endeksine göre (15), gıda sanayiindeki üretim azalışına karşılık diğer sanayi dallarında artışlar kaydedileceği ve üretim artışının yüzde 110.7'den yüzde 113.3'e yükseleceği tahmin edilmektedir. 1965 yılında boru, sülfirik asit, amonyum sülfat, kâğıt yapıları, pamuk ipliği ve yün dokuma (özel sektör dalında) üretimindeki fazla önemli olmıyan düşmelere karşılık diğer yapıların üretiminde artışlar sağlanmış bulunmaktadır (16).

1964 yılının ikinci yarısından itibaren tekrar gelişme başlamış olmakla beraber, önümüzdeki yıllarda da iktisadî kalkınmamızı köstekliyebilecek olan geri kalmalar ve gecikmeler meydana gelmiştir. 1966 yılı programında belirtildiği gibi (17), iktisadî gelişmenin sanayi üretim kapasitesini arttırmak ile yakın bir ilişkisi olduğu hatırlanacak olursa, ilerideki yıllarda bu faaliyet dalında meydana gelen gecikmeleri giderecek tedbirler alınmadığı ve yatırım temposu hızlandırılmadığı takdirde, kalkınmasını kendi kaynakları ile devam ettirebilen iktisadî bir yapı yaratmaya yolundaki plânın ana hedefine ulaşamayacağı ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple 1966 Programı bu ihtiyaca cevap verecek şekilde hazırlanmış ve sanayi grubu yatırımları plân hedeflerine göre yüzde 10.9 ve yapım sanayii yatırımları yüzde 20.2 oranlarında arttırılmıştır. Yapım sanayi sektöründe dokuma, madenî eşya ve lâstik dallarında Program hedefleri aşılmış, buna karşılık, özellikle taşıt onarım ve yapımı, tarım aletleri ve kimya sanayii dallarında geri kalmıştır.

(15) Aynı eser, s. 181.

(16) Aynı eser, s. 169 ve Devlet İstatistik Enstitüsü, *Aylık İstatistik Bülteni*

(17) Aynı eser, s. 73.

Sanayi dalının gelişmesi için, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında öngörülen genel ve her sanayi dalı için gerekli özel tedbirler yıllık programlara göre kısmen alınmış ve uygulanmıştır. Bu tedbirlerin yeterli olduğu ve yeterli bir şekilde uygulandığını iddia etmek çok güçtür. Yapım sanayiinin gelişmesi yönünden gerçekten büyük önem taşıyan tedbirler 1965 Programında alınmış bulunmaktadır. 1965 Programında öngörülen genel tedbirler şunlardır (18).

1) Yerli imalâtın dünya piyasası fiyatlarıyla rekabet edebilmesi için ham madde fiyatlarının düşürülmesini sağlayacak şekilde ithalât rejiminde gerekli değişiklik yapılacak, yerli ham madde fiyatlarının da dünya piyasası fiyatlarıyla dengeli seviyeye düşürülmesi için tedbirler alınacaktır.

2) İthalâtın, sanayiinin ihtiyacı olan yedek parçanın çabuk ve sürekli olarak sağlanmasının kolaylaştırılması,

3) Yapım sanayiinin gelişmesinde lisans ve patent anlaşmaları önemli yer tutmakta olduğu için, lisans ve patent alınması, teknik işbirliği yapılması,

4) Patentle ilgili mevzuatın günün şartlarına göre yeniden düzenlenmesi,

5) Montaj sanayi talimatnamesine giren mamullerin tüm imalâta geçilme azami süresi ve yıllara göre döviz tasarruf oranlarının 1965 yılı sonuna kadar tesbit edilmesi,

6) Sanayici kotalarının dağıtımında tahsisin ihtiyaç sahibine yapılması, amaç aksi kullananlara bir daha tahsis yapılmaması,

7) Yurtiçi üretiminde ve ithalâtta bir değer kaybına meydan verilmemesi ve imalâtçılar arasında bir koordinasyon sağlanması amacı ile Türkiye dahilinde kullanılan bütün malların standard bir stok numaralaması sistemine göre kodlandırılması ve bunun kullanılmasının incelenmesidir.

için geliştirilmesi şart olan bazı sanayi dalları ile ilgili olarak alınan kararlardır. Bu kararın çok önemli olanları, aşağıda belirtilmiştir (19)

1) Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumunun tesislerinden

(18) Devlet Plânlama Teşkilâtı, «1965 Yılı Programı», *Resmî Gazete*, 15 Kasım 1966 s. 27.

(19) *Aynı eser*, s. 59, 61, 63 - 69.

tam yararlanma imkânları ve bunların ihracata yönelme imkânları da göz önünde tutularak tesbit edilecek ve Kurum'un 1965 yılı programı buna göre geliştirilecektir.

2) Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından yabancı ülkelerde şeker fabrikası kurulması, bu fabrikaların makine ve donatılarının ihracı ele alınacaktır.

3) Tarım makinalarının en önemlilerinden olan biçer -döverin Türkiye Ziraî Donatım Kurumu'nca ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde yapılması ile ilgili hususlar incelenecektir.

4) Etibank tarafından her türlü transformatörler, jeneratörler, elektrik motoru ve özel makinalar ve benzeri döner elektrik makinası, yüksek ve alçak gerilim kontrol tesisleri, şalt tesisleri ve aksamının yurt içinde yapılması imkânları araştırılacaktır.

5) PTT Genel Müdürlüğünce telefon makinaları ve santrallerinin en geç 1966 yılında Türkiye'de imâl ve montajına geçilmesini sağlayacak şekilde, gerekli işlemlere hemen başlanacaktır.

6) Devlet Demiryolları İşletmesinin elindeki fabrikalarda bulunan tezgâh ve tesislerdeki fazla kapasiteden yararlanılacak, dizel ve elektrik lokomotifleri, yük ve yolcu vagonları, firigorifik, posta ve diğer vagonların tümünün yurt içinde imâl edilmesi öngörülmüştür. Bunun için de, fabrikalarda değişiklik, genişletme ve tamamlama için gerekli yatırımların yapılması kararlaştırılmıştır. Demiryolu tesislerindeki kapasitenin tam olarak kullanılması için demiryolu taşıtları onarım ve yapımı dışında da yararlanılması kabul edilmiştir. 1963 ve 1964 yıllarında demiryolları için çeşitli vagonlar yapılmıştır. Ancak, imalât miktarı plân'da öngörülenden azdır.

Bundan başka, 1965 yılında Devlet Demiryollarının vagon ihracı konusunda, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi ve diğer resmî ve özel kuruluşlarla da işbirliği yaparak sözkonusu ihracat hedefini gerçekleştirmeye çalışması ve Demiryolları tesislerinin demiryolu ihtiyacı ve diğer yapım işlerini yapmak amacıyla ayrı bir kuruluş haline getirilmesinin de yeniden düzenleme çalışmalarında öncelikle ele alınması öngörülmüştür.

7) Kalkınma Plânı'nda ve yıllık programlarda gemi inşaat sanayiinin gelişmesi için gemi ithalinin durdurulması, gemi inşaat kredisi sağlanması, gemi inşaat kurumu ve gemi kontrol sisteminin Denizcilik Bankası'nın büyük gemilerin inşaatına yönelmesi öngörülmüştür.

8) Denizcilik Bankası dizel motorları dışında kalan gemi makinalarının yapımını 1965 sonuna kadar inceliyecek ve sonucu Devlet Plânlama Teşkilâtına bildirilecektir. Bu araştırma sonunda yurt içinde ekonomik olarak imâli mümkün görülenlerin yapılmasına başlanılacaktır.

9) 1964 Yılı Programında montaj işleriyle uğraşan kuruluşların çoğalmasının bu sanayiin gelişmesini baltalıyacağı ve yerli parça oranının artışını yavaşlatacağı belirtilerek firma sayısının arttırılmaması öngörülmüştür. Buna rağmen, karayolu taşıtları yapım ve montajı yapmak için müsaade almış bulunan firma sayısı çoğalmış bulunmaktadır. 1966 Yılı Programında da belirtildiği gibi (20), ithal edilen bazı yapıların yerli üretim ile ikâme edilmesinde, montajdan başlayarak komple üretim geçirilmesini dikkate alan Montaj Sanayii Talimatı yerli parça yapımını geliştiren firmaların desteklenmesine ve talimatta belirli mallar için belirtilen esaslara göre tüm yerli üretime geçilmesini uyarma amacını gütmektedir. Fakat Montaj Sanayii Talimatının bugüne kadarki uygulamasında tüm yerli üretime geçilmesi yönündeki çalışmalar çok yetersiz kalmış, hatta olumsuz etkiler meydana getirmiştir.

10) Sanayi faaliyetlerin gelişmesine büyük ölçüde yardım edeceği aşikâr olan sermaye piyasasının kurulması için ilgili kuruluşlarca bir kanun tasarısı hazırlanmış olmakla beraber henüz yapılan çalışmalar bir sonuca ulaşamamıştır.

11) 1966 yılı Programında belirtildiği gibi, bugün için faaliyet dallarına ve plânın gelişme hedeflerine uygun bir şekilde dağıtılmamakta olan kredilerin, yatırım yapılması gereken sanayi dallarına akışını sağlamak amacıyla ayırıcı (selektif) bir kredi siyasetinin uygulanmasına başlanmıştır. Ayrıca Merkez Bankasının uygulamakta olduğu reeskont haddinin, tarım ve ihracatta olduğu gibi, en düşük hadde indirilmesi sağlanmış ve yüzde 5.25 iskonto haddi uygulanmaya başlanmıştır. Bundan başka, Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası ile Sınâî Yatırım ve Kredi Bankasının imkânlarının arttırılmasına çalışılmaktadır. İktisadî Devlet Teşekküllerinin yatırımlarını finanse etmek üzere kurulan Devlet Yatırım Bankası da, uzun dönemli yatırım kredileri vermeye başlamıştır.

12) Sanayi faaliyetleri teşvik için 19/2/1963 tarihinde yatırım indirimi kabul edilmiş, fakat, özel sermaye yatırımlarını arttırmak,

(20) 1966 Yılı Programı, s. 180.

yatırımların ihtiyaç olan sanayi dallarına ve geri kalmış bölgelerde yapılması amacına uygun sonuçlar vermemiştir.

13) İhraç maddelerimizi çeşitlendirmek ve ilkel madde yerine sınaî yapılar ihraç etmek amacıyla uygulanan ihracatta vergi iadesi yoluyla, bazı sanayi yapılarının ihraç fiyatlarının yapısında yer alan vergi, resim, harç ve benzer yükümlülüklerin ihracatçıya iadesine başlanmış, bazı sınaî yapıların ihraç edilmesi mümkün olmuştur.

14) Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında Sanayi kuruluş yeri ile ilgili sorunların çözülmesine de yer verilmiş, sanayileşmeyi hızlandıracak bir sanayi bölgeleri siyaseti tesbit edilmiştir. Kuruluş yeri siyasetiyle ilgili olarak tesbit edilen tedbirler şunlardır (21) :

a) Organize sanayi bölgelerinin kurulmasını sağlamak için özel uyarıcı tedbirlerin tesbiti.

b) Bölgesel bir sınaî işbölümü ve sınaî yatırımların bölgelere göre oransal bakımdan verimliliği konusunda çalışmaların yapılması,

c) Bölgelere göre sınaî faaliyetlerin dağılımı ve yerleşme düzeni hakkında araştırma yapılması,

d) Küçük sanayi desteklenmesi için çok yönlü çalışmalar ve standart yerleşme araştırmalarının yapılması,

e) Şehir imar plânları yapımında küçük sanayi gelişmesi için sanat dallarına göre çarşı ve mahallelerin ayrıntılı tanımının göz önünde bulundurulması,

f) Sanayi bölgelerinin, yer tesbiti ve sağlanması, ortak hizmetler ve alt yapının hazırlanması, idare ve işletmenin yürütülmesi konularında uygulama usullerinin öncelikte tesbit edilmesi ve bu hususlarla ilgili tedbirlerin alınması,

g) Organize sanayi bölgeleri için iktisadî ve teknik bilgi sağlayacak, kuruluşlara teknik yardımda bulunacak, ortak hizmetler ve eğitim konusunda sorumlu olacak kuruluşların tesbiti ile ilgili çalışmaların yapılması.

IV — SONUÇ :

Buraya kadar söylenenler, sanayi faaliyetlerinin gelişmesi için

(21) 1965 Yılı Programı, s. 116.

alınması kararlaştırılan tedbirleri ana hatlarıyla belirtmektedir. Burada işaret edilmesi gereken bir nokta, ülkemizi daha fazla güce ve refaha kavuşturmak için hazırlanan plânların ve plânda belirtilen tedbirlerin en süratli ve en kesin şekilde uygulanmasının ve tedbirlerin lâfta kalmamasının, sanayileşmiş, kendi kendini destekliyen bir iktisadî yapının yaratılması bakımından gerekli olduğudur.

Bu sebeple, tam çalışma seviyesine ulaşmayı ve bölgeler arasındaki dengeyi ve özel sermayenin, sınaî yoğunluğun az olduğu bölgelere kaymasını sağlamak için Kalkınma Plânı'nda yer alan tedbirler uygulanmalı, devlet sınaî kuruluşlarının da bu bölgelere kurulması yoluna gidilmelidir.

Küçük sanayi ile büyük sanayiın birbirine destek olmalarını ve gelişmelerini sağlamak için, her türlü tamamlayıcı tedbirler alınmalıdır.

Ağır sanayiın veya temel sınaî faaliyetlerin geliştirilmesine önem verilmeli. Çıkmaz bir yol olan veya yüzde yüz yerli üretimi önliyen veya çok geciktiren montaj sanayii kurma yoluna gidilmemelidir. Montaj fabrikalarının başlangıçta kurulması gerekli olsa bile, en çok iki veya üç sene içinde yüzde yüz yerli üretime geçişi zorunlu kılan şartlar tesbit edilmeli ve gecikmelere fırsat verilmemelidir. Montaj sanayii kurma yerine patent anlaşmaları yapılmalı ve söz konusu mal yurt içinde yapılmalıdır. Patent anlaşmaları belli ve kısa bir süre için patent hakkı ödenmesi gerektirdiğinden, orijinal malın yeni ve daha fazla geliştirilmiş bir şekli piyasaya çıkarılmadıkça ve geliştirilmiş yeni malın patent hakkı satın alınmadıkça, anlaşma süresi bitince patent hakkı ödenmesi de son bulur. Bugün gelişmiş ülkeler bile, patent hakkı olarak yeni yeni malları ülkelerinde yapmaktadırlar. Örneğin, çok ileri bir sanayi ülkesi olan Almanya'da dahi, İkinci Dünya Savaşından sonra piyasaya sürülen malların pek çoğu Amerikan patentleriyle üretilmektedir. Diğer ülkelerde de durum aynıdır. Bunun yanında diğer bir yol da, Japonların yaptığı gibi, önemsiz değişikliklerle malı taklit etmektir.

Hiçbir sanayi dalını kurmak ve geliştirmekten çekinmemelidir. Dikkat edicek tek husus ithal mallarının rekabetine imkân vermemek ve yerli sanayiın de, bu rakipsiz kalışı, fırsat bilmesini önleyici tedbirleri tesbit etmek ve uygulamaktır.

Henüz Türkiye'de montaj dışında otomobil sanayii kurulmamıştır. Adetâ motorun icad edilmesini bekler bir halimiz var. Oto-

mobil sanayiinin yüzde yüze yakın bir oranda yerli olarak kurulması mümkündür ve yaratacağı yan sanayi dalları ve açacağı iş sahası bakımından üzerinde önemle durulmalıdır. Bugün otomobil sanayiinin kurulmasını istemiyenler piyasanın veya talebin yetersizliğini ileri sürmektedirler. Türk piyasası yetersiz olmadığı gibi, ordu ihtiyaçları için de bu sanayi dalının ve diğer makine, motor, araç ve gereç, kimya dallarının kurulması zorunludur. Her ülkede bazı yapıların veya yeni yapıların bir kısmının geniş bir talep kütlesi olan ilk müsterisi ordudur. Bugün dört-beş milyonluk ülkelerin binek otomobili, kamyon vs? yapıp, bunları millî ordularına sattıkları unutulmamalıdır. Petro-Kimya sanayi dalının kurulmaya başlaması iyi bir işarettir, 1965 Yılı Programında üzerinde durulan ve daha önce işaret etmiş olduğumuz hususların da bir an önce gerçekleştirilmesi atılan köklü adımların devamı olacaktır. Türkiye'de yakında kurulacak olan Televizyon sistemi bakımından da, alıcı ve verici cihazların başlangıçta en az yüzde yetmişbeş yerli olarak yapılması yoluna gidilmeli, bu sistemi ithalâta dayanarak kurmamalıdır. Çünkü, bir kere ithalât başladı mı, yerli sanayi (montaj dışında) kurulması devamlı olarak ertelenir ve sıfırdan başlanacak bir yatırım sahasında, imkânların gerçekleştirilmesini güçleştirir. Söylediklerimizi kısaca özetliyecek olursak, montaj çıkmaz bir yoldur, ülke içi imkânları uyuşturmaktadır ve, bu sebeple, yüzde yüz yerli üretim yapan sanayi dallarının kurulup geliştirilmesi zorunludur.

Hatta, sınaî yapıların maliyeti ithal malının maliyetinden çok yüksek bile olsa, çok kere, düşünüldüğü gibi, bu malların üretilmesinin iktisadî olmadığı anlamını vermez. Çünkü, ithalât yolu ile mallar daha ucuz elde edilse bile, yeni sanayi kuruluşları, ekonomi için kazançlılık hesaplarında aksettirilemiyen çeşitli dış tutumlar, fazla işgücünden verimli bir şekilde faydalanılması ve niteli işgücünün miktarında artış sağlar. Bu çeşit etkiler ise, geri bir ekonomi için çok önemlidir. Bundan başka genç sanayiler, sermaye arzında bir artışı doğrudan doğruya meydana getirmese bile, talep tarafından dolambaçlı olarak yerli sanayide yatırımları uyararak, sermaye arzına etki eder.

Sanayileşmeyi tayin eden kıt unsurlardan birisi dövizdir. Bu sebeple, yerli yapım ile ithalât arasında seçim, her halde kıt unsurlara göre kararlaştırılmalıdır. Diğer bir husus da, gelir arttıkça, ithalâtın gelirden daha süratli artması halidir. Bundan dolayı da, ithalât sanayiinin kurulması gereklidir. Bu ithalât hızını azaltarak, gelirin geri kalan ithalâtı finanse etmesine imkân verir.

Fakat, unutmamak gerekir ki, bugün için yeter derecede gelişmemiş ülkeler, sınırlı gelişme plânlarını finanse edecek dış kaynakları ancak ilkeler maddeler ihracatı ile sağlayabilirler. Bu ise, dış ticaretten gelecek zarara gelişmemiş ülkelerin boyun eğmesi demektir. Bu nokta da, hangi sanayilerin öncelikle kurularak, gelişmenin sağlam bir şekilde yürütmesi sağlanır suali ortaya çıkar.

İlk olarak geliştirilecek sanayiın gıda ve ihracat sanayii olması gerekir. Özellikle döviz kazançlarının artmasını sağlama bakımından ihracat sanayii önem kazanır. Bundan sonra, ülke içinde talep belli bir seviyeye erişince ithalât sanayiini kurmak ve çocuk sanayileri dış rekabete karşı gümrük duvarları ve fiyat desteklemesi kanalıyla korumak gerekir. Fakat, çok lüzumlu ihtiyaç maddelerinin büyük ölçüde ithal edildiği ülkelerde, evvelâ, ithal sanayiini kurarak harcanan dövizlerde tutum sağlamak en uygun hareket tarzı olabilir. Fakat, Türkiye'de olduğu gibi, ithalâtın büyük bir kısmı yatırım mallarından ibaret olursa, döviz kaynaklarını süratle arttırmak için ilk olarak ihracat sanayiini geliştirmek faydalı ve uygun olur.

Hirschman'ın da belirttiği gibi (22), her yatırım tasarısı ileriye ve geriye doğru (forward linkage - backward linkage) etkiler taşır. İleriye doğru olan yatırımlar, üretimin ileri evrelerinde yatırımları, geriye doğru etkileri olan yatırımlar da üretimin ilk evrelerinde yatırımları uyarır.

İlk maddeler üretiminde geriye doğrudan etkiler, kavram gereğince çok zayıftır; tarım ve madencilikte olduğu gibi. Aynı zamanda, ihracat sanayiinin ülke içinde ileriye doğru etkiler yaratarak, üretimin ileri evrelerindeki sanayi dallarının kurulmasını sağlamak çok güçtür. Buna karşılık, ithalât sanayiinde durum bunun tersinedir. Süratle gelişen bazı ülkeler (Brezilya, Kolombiya, Meksika, Japonya) de olduğu gibi, üretimin son evresinden sanayileşmenin başlaması geriye doğru etkiler yaratarak ara ve temel sanayilerin kurulmasını kolaylaştırır. Çünkü, bunun zarureti kendini kuvvetle hissettirir. Bu sebeple, ithalât sanayiini zamanı gelince hemen kurmak zorunludur. Belli bir andan evvel koruyucu tedbirlerin alınması gelişmeyi geciktirebilir. Ancak talep belli bir seviyeye ulaşıp, pazar genişleyince, geriye doğru olan etkiler gözönünde tutularak, ithâl malları sanayiinin kurulmasını ve eğer bir ülke A

(22) Hirschman, A. O., *The Strategy of Economic Development*, Yale University Press, New Haven 1961, s. 100 - 117.

ve B mallarının ikisini de üretmiyorsa, eğer A malının ithali B malından daha hızlı artıyorsa, A malının B malından çok daha önce ülke içinde üretilmeye başlanması en uygun yol olur. Hatta ülke içinde yapılmaya başlanan mala, yapma bir pazar yaratmak için, diğer maddelerin ithali de kısılmalıdır. Ancak, mala karşı talep belli bir seviyeye eriştikten ve yeni bir sanayi kurulduktan sonra çocuk veya genç sanayi görüşüne dayanarak koruyucu tedbirleri almak gerekir. En uygun koruyucu tedbir olarak da çeşitli yollarla uygulanan vergi ayrıcalıkları ve diğer bağışıklıklar akla gelir.

Bu sebeple, Türkiye'de ithalât sanayiini, hafif ve ağır sanayii, kurmak ve döviz kazançlarını arttırmak için de, ihraç mallarını tüketime hazır bir şekle getirecek, ihracatı sanayiini geliştirmek gerekir. Böyle bir siyaset, belli tarımsal malları ihraç eden durgun bir ekonomiden, çeşitli sınaî yapılar üreten ve ihraç eden dinamik bir ekonomik yapıya geçişi mümkün kılar.

Türkiye'nin Avrupa Müşterek Pazarına girme olasılığını da gözönünde bulundurarak, sanayiinin ileride ithal malları ile rekabet edilmesini sağlamak için bir süre korunması yoluna gidilmeli ve sanayii geliştirici her türlü tedbir alınmalıdır. Aksi takdirde, Ortak Pazara tam üye olduğumuz gün, diğer ülkelerin malları ile rekabet edemeyiz, sanayiimiz aniden çöker ve Türk ekonomisi ve halkı korkunç zorluklarla karşı karşıya kalır.

Ayrıca, Türk sanayiinin başlıca yetersizliğini teşkil eden sermaye ve girişken iş adamı ve sanayici kıtlığını ortadan kaldıracak tedbirleri de almak ve uygulamak şarttır. Bunun için sağlam bir sermaye piyasası kurulmalı ve sınaî krediler geliştirilmelidir. Girişken ve maliyet bilincine sahip iş adamları yetiştirmek için her türlü öğretim ve eğitime hız verilmelidir.

Verimi arttıracak önemli bir unsur olan, çağcıl sevk ve idare usulleri, kalite kontrolü personel idaresi, hizmet içi eğitim, vs. iş adamlarına ve iş idarecilerine öğretilmelidir. Sınaî yapıların maliyetini düşürmek için, sınaî kuruluşların ulaştırma sisteminden ve elektrik enerjisinden ucuz bir şekilde faydalanması imkânları da sağlanmalıdır. Vergi siyaseti, sanayileşmeyi hızlandıracak bir şekilde uygulanmalıdır. Ayrıca, kırtasiyecilik de önlenmelidir. Maliyet hesapları ve istatistikler güvenilir, işe yarar bir sevk ve idare vasıtası haline getirilmelidir.

Günümüz yığın üretimi, herşeyden önce sürüm'e bağlı olduğu için sanayi işletmelerini sevk ve idare eden sorumlu kişilerin çağ-

cıl piyasa ilmine bünyelerinde yer vermeleri; özellikle piyasa araştırması usullerinden geniş ölçüde faydalanmaları gerekir.

Sınaî üretimin her evresi; plânlama, kuruluş, organizasyon, üretim ve sürüm, devamlı bir araştırma ve geliştirme faaliyetine konu edilerek yeni üretim yöntemleri ile yapıların gelişimi sağlanmalıdır. Çok pahalı olan bu türlü faaliyetleri, özellikle devlet desteklemeli, finansmanını üzerine almalıdır.

Sanayi işletmelerinin her çeşidinde, iktisadîliğin etken bir şekilde denetimi mutlaka sağlanmalı; gerekli organizasyon ve çağcıl denetleme araçlarından faydalanılmalı, iktisadî faaliyetlerin geliştirilmesinde karar sahibi olacak yetişen genç idarecilerin ve iktisatçıların teknik bilgilerinin artmasını, bir işin, teknik durum ve imkânları gözönünde tutarak, nasıl iktisadî olacağını kesin bir şekilde görebilmelerini sağlamak amacıyla, sanayi kuruluşlarında kısa bir süre çalışmalarını ve gözlemlerde bulunmalarını sağlayıcı tedbirler alınmalıdır.

Son bir nokta da, kalkınma ve sanayileşme amacıyla çeşitli tesisler meydana getirirken, en ileri teknolojiyi almamız, en ileri makineleri tesislerimize yerleştirmemiz şarttır. Profesör Sadun Aren'in belirttiği gibi, «ileri memleketlerinkinden geri bir teknoloji kullanılarak o memleketlere yetişmek aklın alabileceği bir şey değildir» (23).

Bütün bu söylediklerimizden çıkarılacak en kısa sonuç; sanayileşmemizin amacının, iktisadî bağımsızlığımızın sağlanması olmasıdır.

(23) Aren, S. «Ana Hedef İktisadî Bağımsızlık Olmalıdır», *Milliyet*, 5 Temmuz 1966.